

RECENZE

Průvodce a jeho dvojenec

Vladimír Macura — Alice Jedličková (edd.): *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno, Host 2012. 840 stran.

Mezi příručkami literární teorie, které v několika posledních desetiletích vznikly v českém prostředí, vyniká *Průvodce po světové literární teorii*, vydaný v roce 1988 za redakce Vladimíra Macury (pod záštitou Milana Zemana). Šlo o projekt jednadvacetičlenného autorského týmu, zpracovávající v samostatných heslech 80 významných titulů světové literární teorie, a to vzhledem k dobovému kontextu velmi strategickým způsobem. V každém hesle je totiž podrobné resumé pojednávaného díla s řadou citací a odkazů na strany důsledně odděleno od analytické a interpretační části, kde se teprve uplatňuje tehdy vyžadované marxistické hodnocení. (O tom, že nezaujaté referování o literární teorii bylo třeba ideologicky obhajovat, vypovídá i Zemanova předmluva k celému svazku.) Publikace díky tomu zůstala spolehlivým zdrojem informací o teoretických pracích prvních dvou třetin 20. století, vlivem následného společenského vývoje však do jisté míry přišla o svou podstatnou funkci i étos — objektivně informovat o titulech, které nebyly v oběhu. Dnes je pochopitelně relativně snadné si informace i samotné cizojazyčné knihy opatřit.

Na pozoruhodné dílo nyní navazuje *Průvodce po světové literární teorii 20. století*, který se snaží koncepci i hesla adaptovat pro současné uživatele, a to jednak vypuštěním některých původních hesel a zařazením nových, jednak důkladnou revizí, aktualizací a doplněním všech textů. Skupina autorů, v čele s Alicí Jedličkovou jako novou koeditorkou, se rozrostla na čtyřicet pět (staro)nových přispěvatelů (ani u jedné z publikací nebudu jmenovitě uvádět autory hesel, čtenáři si je mohou snadno vyhledat). Revize, kterou kniha prošla, je zásadní. Je proto možné ji považovat v podstatě za novou práci, nikoli za „pouhé“ upravené a doplněné vydání. To ostatně reflektuje i pozměněný titul, rozšířený nyní o dovětek „20. století“, a fakt, že v tiráži je uvedeno první vydání. Pro adekvátní uchopení nové knihy je nicméně nezbytné k její původní verzi přihlížet (dále ji budu označovat zkráceně *Průvodce 1988*): kvalita nového *Průvodce* se totiž nemalou měrou odvíjí od toho, jak se původní dílo podařilo aktualizovat pro současné, v mnoha ohledech změněné podmínky české literární vědy i humanitních věd obecně.

Klíčová hodnota *Průvodce 1988* spočívala v nestranném informování o mnohdy těžko dostupných nebo málo známých literárněteoretických mo-

nografiích, jakož i v respektu k étosu vědeckého bádání, které by se nemělo nechat svazovat vnucovanými ideologickými hledisky. Z tohoto pohledu je zcela pochopitelná koncepce a struktura hesla, jehož hlavní část tvoří „co nejvěrnější model představované práce“ (Vladimír Macura v *Průvodci 1988*, s. 22), po němž následuje část analytická a kritická. Tato struktura zůstala v novém *Průvodci* zachována. Takovýto typ hesla je však dosti specifický a vyžaduje zamyšlení. Mírím zde pochopitelně k účelnosti „replikování“ obsahu teoretické práce ve slovníkovém metatextu. Souvisejícím problémem je pak čtenářská skupina, na kterou takto koncipovaný text míří. Badatelé v oblasti literární teorie ve svých pracích mohou na slovníková hesla odkazovat jen s obtížemi, očekává se od nich znalost primárního textu. Ani studenti by se ale neměli s „výtahem“ spokojit. A pokud by bylo ambicí *Průvodce* poskytnout jen jakési první přiblížení k pojednávaným teoretickým textům, byl by to možná cíl neúměrný vynaloženému úsilí... Vzhledem ke změněnému kontextu se každopádně v novém *Průvodci* pozornost přesouvá k druhé, interpretační a hodnotící části hesla, která představuje jádro badatelského přínosu publikace.

Při otevření nového *Průvodce* čtenáři nejprve zjistí, že je opatřen rozsáhlým úvodním esejem „Literární věda dnes“ od Aleše Hamana (s. 9–35), který nahradil původní úvod Zemanův. Autor v něm usiluje postihnout hlavní linie vývoje literární teorie ve 20. století a zároveň i reflektovat samu pozici literární vědy jakožto (více či méně) autonomního vědeckého diskurzu. Úvod rozděljuje do kapitol, které tento záměr vyjadřují: „Věda“, „Teorie“, „Literatura“ (především tyto první tři kapitoly tvoří „metateoretickou“ část) a „Žánry“, „Autor“, „Dílo/text — znak“, „Styl“, „Čtenář“ (pole literární teorie 20. století a její „nativ“). Centrálním narativem se pak celkem pochopitelně stává posun po ose autor — text — čtenář, k němuž došlo při vývoji od soustředění na autorskou osobnost přes dílo-/textostředné teorie (ať už ve formalistické a strukturalistické, či poststrukturalistické a dekonstruktivní variantě) po recepčně orientované přístupy. Haman zdůrazňuje (i ve snaze zasadit jednotlivé práce pojednávané ve slovníku do kontextu), že každá z těchto kategorií si svou aktuálnost do jisté míry podržuje, jako například *autor* v různých svých alternativních podobách (Mauronova psychokritika, implikovaný/modelový autor u Boothy, Eka, Isera a dalších). Zároveň však konstatuje, že „v současnosti převládá v literární vědě pojetí, u jehož zrodu stál Roland Barthes, když v druhé polovině století prosazoval návrh nahradit v literární vědě pojem *dílo* pojmem *text*“ (s. 24), a otevřel tím mimojiné pole čtenáři jakožto (spolu)tvůrci textu. Hamanovi jsou však bližší pojetí, která dílo podržují a nezabavují jej jeho „estetické specifičnosti“, jaká nachází v domyšlení Mukařovského, u Gérard Genetta nebo u Nelsona Goodmana (který ovšem dosti kontroverzně identifikuje dílo s textem). Haman nicméně svůj pohled čtenářům nijak nevnucuje — v duchu celé příručky, jejíž hesla jsou věnována pracím teoretiků

hlásících se k velmi různorodým tradicím a teoriím, spíše předestírá základní problémy a škálu jejich řešení.

Úvodní studie a heslář si co do rozsahu pojednaných teorií do značné míry odpovídají. Heslář však chronologicky poněkud přesahuje poststrukturalismus, dekonstrukci a recepční teorie, resp. analytickou estetiku sedmdesátých a osmdesátých let, u nichž se Haman zastavuje (nikoli časově — srov. jeho časté zmínky o několika Genettových pracích z devadesátých let a Compagnonově *Démonu teorie* nebo knihách Doleželových —, ale spíše konceptuálně) a vyrovnává se i s postmodernismem, feminismem a — byť spíše v náznaku a prostřednictvím starších prací, např. v hesle o *Klíčových slovech* Raymonda Williamse nebo Saidově *Orientalismu* — s „kulturním obratem“, jež do bádání o literatuře koncem sedmdesátých let a v letech osmdesátých a devadesátých vnesla kulturní studia. V Hamanově příběhu i mezi kapitolami jeho úvodu tedy chybí „Kontext“ jako další velká kategorie, k níž se bádání v uvedeném období do značné míry přiklonilo (aniž by ty předchozí byly zcela opuštěny). Nahlédneme-li do většiny současných kompendií literární teorie (zejména těch anglosaských, obsahujících zpravidla v názvu slova *companion* nebo *handbook*, ale například i německých), zjistíme, že otázkám ideologie, identity, genderu a sexuality, rasy, postkolonialismu a třídy je věnována velká, ne-li převážná část výkladu. Haman tak ve svém přehledu vývoj posledních zhruba třiceti let částečně míjí, resp. věnuje mu jeden odstavec, kde zmiňuje „oslabení vědomí umělecké specifčnosti literatury“ a to, že se tímto zapojením „do sféry mimouměleckých zájmů“ „umělecká literatura i teoretické uvažování o ní“ stávají pouhým „kulturně společenským dokumentem“ (s. 16.). To není zcela adekvátní popis výše vyjmenovaných (sub)disciplín či teorií, které se zaměřují na různorodé způsoby, jimiž se literatura a společnost vzájemně (re)produkuje, a to často za pomoci subtilních strategií textové analýzy. Hamanovo rozhodnutí orientovat na první pohled až bezbřehou různorodost teorií podle os zmíněných základních pojmů (*autor, dílo/text, čtenář*), které vykazují značnou perzistenci, tím ovšem není nijak zdiskreditováno. Novější vývoj navíc Haman částečně reflektuje v jiných oblastech bádání, jako jsou naratologie nebo teorie fikčních světů.

Jak již bylo uvedeno, přepracování *Průvodce 1988* se týká nejen úvodní studie, ale především samotného hesláře. Pochopitelné je vyřazení většiny ideologicky zřejmých „povinných“ prací, které v současném mezinárodním literárněvědném kontextu nefigurují. Vypuštěných hesel je 10, doplněných 33, nová verze *Průvodce* tedy obsahuje celkem 103 hesel (oproti 80 heslům *Průvodce 1988*). Můžeme se pak ptát, zda vyřazených hesel — a tím i prostoru pro hesla nová — nemělo být více, zda někdy nebylo lepší sáhnout po jiném titulu téhož autora než v *Průvodci 1988*, a samozřejmě je třeba se zaměřit zejména na výběr hesel nových. Kritérií výběru nepochybně byla celá řada, vzájemně se křížila a konečná volba je — jak výslovně upozorňuje Alice Jedličková v „Prů-

vodci *Průvodcem*“ (s. 36) — výsledkem diskuzí v širším edičním týmu. Tituly, které se v příručce nakonec objevují, však vesměs můžeme zařadit do některé z následujících kategorií:

1. Klasické práce, tvořící základ živého kánonu západní literárněteoretické tradice 20. století v jeho aktuální podobě (např. Auerbach, *Mimesis*; Derrida, *Gramatologie*; Greenblatt, *Shakespearovská vyjednávání*; Jakobson, *Lingvistika a poetika*; Lotman, *Struktura literárního textu*; Showalterová, *Její vlastní literatura*; celkově až polovina titulů, jedná se o práce typu *must read* nebo o studie v určitém směru již překonané následným bádáním, ale zakladatelské a stále zmiňované [např. Lubbock, *Technika prózy*]); a dále díla, která zpřítomňují své neopominutelné autory, ačkoli sama status reprezentativního autorova textu získat nemusela (Lévi-Strauss, *Strukturální antropologie — dvě*; Sontagová, *Nemoc jako metafora*).

2. Systematické práce, někdy eklektické, které uceleně shrnují danou (sub)disciplínu (např. Elam, *Sémiotika divadla a dramatu*; Pfister, *Drama. Teorie a analýza*; Rajewska, *Intermedialita*; Skwarczyńska, *Literární druh*).

3. Úvody do teorie literatury, s více či méně vyhraněným autorským stanoviskem (např. Compagnon, *Démon teorie*; Culler, *Krátký úvod do literární teorie*; Eagleton, *Úvod do literární teorie*; Wellek — Warren, *Teorie literatury*).

4. Texty v nějakém slova smyslu „typické“ a ve své době diskutované, byť již aktuální debaty příliš neovlivňují (např. Alleman, *Ironie a básnictví*; Bateson, *Anglická poezie a anglický jazyk*; Crane, *Jazyk kritiky a struktura poezie*; van Dijk, *Některé aspekty textové gramatiky*; Fónagy, *Metafora ve fonetice*; Krauss, *Dějiny literatury jako historická instance*; Schücking, *Sociologie literárního vkusu*; Weinrich, *Slovesný čas*; vnějším indikátorem je malá frekvence pozdějších vydání, zachycená v bibliografii vydání a překladů titulu, jakož i sekundární literatura staršího data). Některé práce ovšem spadají do více kategorií (např. Markiewicz, *Hlavní problémy literární vědy*, do kategorie 2, 3 nebo i 4).

Každé takovéto třídění titulů samozřejmě podléhá značné relativitě recenzentova náhledu, při snaze zorientovat se v pojednaných titulech však může být účelné. Přítomnost děl typu 1, resp. i 2 je mimo výraznější pochybnost; volba prací typu 3 a 4 však je poněkud diskutabilní. Zahrnovat do *Průvodce* knihy, které jsou samy jistým druhem průvodce, se může jevit mírně tautologické. Některé úvody do teorie literatury sice byly mimořádně vlivné a do určité míry dobově definovaly, „co je literární teorie“ (Wellek — Warren, *Teorie literatury*; Kayser, *Jazykové umělecké dílo*; Culler, *Krátký úvod do literární teorie*); u většiny z nich lze ale i přesto pochybovat, nakolik je účelné takto prezentovat souhrn jiného souhrnu (např. u Eagletona bylo možné vybrat některé z jeho děl vyznačujících se originálním teoretickým přínosem; v případě Compagnonova *Démona teorie* je zase sporná samotná teoretická přínosnost knihy). Převážně se navíc jedná o publikace všeobecně známé, v překladu dostupné a studenty hojně využívané.

Pokud jde o čtvrtou skupinu, tj. studie, které již v podstatě vypadly ze širšího oběhu (což neznamená, že se do něj v budoucnu nemohou vrátit), jejich přítomnost lze zčásti odůvodnit i tím, že původní i aktuální *Průvodce* v sobě obsahují několik „sítí“ pokrývajících základní teoretické školy a směry. Takto komplexně je pojednává angloamerická nová kritika a její souputníci, ruský formalismus, francouzský strukturalismus, resp. teorie vyprávění/narologie, sémiotika a různé formy tematicky orientovaného bádání; v nových heslech je pak patrná snaha alespoň částečně přiblížit poststrukturalismus, feminismus, mediální studia a intermedialitu, popř. teorii dramatu. U starších metodologií se počet hesel může jevit jako disproporčně velký, i když třeba zrovna hesla základních prací nové kritiky a souvisejících autorů (celkem přibližně deset) jsou zpracována velmi instruktivně.

Tyto poznámky jsou pochopitelně motivovány hlavně skutečností, že potenciálně zbytečná hesla mohla „uvolnit“ místo některým podnětějších pracím, a koncepce aktualizovaného *Průvodce* se mohla výrazněji vyprofilovat ve směru příručky seznamující se živou literární teorií. Proto zde bez bližšího odůvodňování uvedu alespoň několik kandidátů, kteří podle mě v příručce přes svůj výrazný vliv na současnou literární teorii zřetelně chybějí (opět s vědomím značné relativity takového úsudku): ze starších titulů jsou to Ferdinand de Saussure, *Kurs obecné lingvistiky*; Ernst Robert Curtius, *Evropská literatura a latinský středověk*; Maurice Blanchot, *Literární prostor*; Hans-Georg Gadamer, *Pravda a metoda*; Nelson Goodman, *Jazyky umění* (srov. i časté odkazy na Goodmana v předmluvě Aleše Hamana; všechny uvedené tituly byly přeloženy do češtiny); z aktuálnějších pak Kendall Walton, *Mimesis as Make-Believe: On the Foundations of the Representational Arts* (1990); a zejména dvě pro (literárně)teoretické diskuze posledních dvou desetiletí klíčové práce: Fredric Jameson, *Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism* (1991) a Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (1990). Za úvahu by stálo i zařazení některých autorů „kulturního obratu“, jako jsou například Paul Gilroy, Gayatri Spivak či Homi Bhabha, jejichž vliv na současnou literární a kulturní teorii je nezpochybnitelný, třebaže se pohybují na pomezí více disciplín (starší práce tohoto „přechodného“ typu však do *Průvodce* zahrnuty jsou). Ve všech uvedených případech se nejedná o nová či doposud nedostatečně „prověřená“ díla (*Průvodce* je v tomto opatrný a věnuje se pouze pěti titulům publikovaným po roce 1990, z nichž nejnovější je z roku 2002), ale skutečně o práce již kanonizované.

Obecně se tudíž v *Průvodci* rýsují dvě základní hlediska výběru hesel, která nejsou zcela slučitelná: hledisko současnosti, tedy relevance daného díla pro dnešní literární teorii, jeho živost, to, že tvoří součást aktuálního kánonu, je stále diskutováno a využíváno (skupiny 1 a 2, resp. rovněž 3); a jeho reprezentativnost pro určitý dobový směr bádání, jeho diskutovanost a podnětnost v dané době, tj. v podstatě hledisko dějin literární teorie (skupina 4). Do-

mnívám se, že vzhledem k funkcím, které může v současnosti *Průvodce* plnit, mohlo být přece jen poněkud více upřednostněno hledisko první. (O vyřazená hesla by navíc čtenáři nebyli ochuzeni, protože jsou už součástí *Průvodce 1988*.) Z tohoto pohledu se jeví poněkud ambivalentní i dovětek „20. století“ v názvu nového *Průvodce*: oproti původnímu titulu může naznačovat snahu vzít v potaz i poslední dekády již uzavřeného století (tj. nové teoretické práce, což v přidaných heslech vesměs činí), ale rovněž intenci postihnout sto let vývoje literární teorie spíše historicky. Název původní příručky — *Průvodce po světové literární teorii* — touto dvojznačností netrpí.

U několika nově zařazených titulů můžeme také zvažovat, zda jejich autoři nenapsali reprezentativnější práce. Příjemným překvapením je například neopomenutí v českém kontextu doposud zanedbávaného Raymonda Williamse, ovšem prezentovat ho prostřednictvím slovníku *Klíčová slova* není příliš šťastná volba, už pro obtížnou uchopitelnost tohoto žánru v metatextu. Vhodnější by nepochybně bylo zařazení jeho zásadní teoretické knihy *Marxism and Literature* (1977), která však ve výkladové části není vůbec zmíněna a eviduje ji pouze bibliografie. Podobně Linda Hutcheonová, významná teoretička literárního postmodernismu, by byla lépe zastoupena např. svou *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction* (1988) než knihou *Narcistní narativ*. Výhrady ohledně aktuálnosti a/nebo reprezentativnosti hesel se však celkově vztahují přibližně na dvě desítky statí, tedy jednu čtvrtinu; výběr ostatních lze považovat za důvodný.

Základní struktura hesla, charakterizovaná výše u *Průvodce 1988*, zůstala zachována. Jeho první část tvoří resumé textu s četnými citacemi a odkazy na strany užívaného vydání, po němž následuje někdy kratší, jindy obsáhlejší část, která práci zasazuje do kontextu, interpretuje a přináší původní i převzaté kritické argumenty. Inovací je podstatně rozšířená bibliografie vydání a překladů, za níž je zařazena rovněž sekundární literatura. Heslo zakončuje oproti *Průvodci 1988* poněkud rozvedený biografický medailon (v původní verzi byly stručné medailony umístěny ve zvláštním oddílu na konci knihy) a užitečný — podle slov editorky výběrový (viz s. 39), nicméně taktéž obsažený — přehled překladů prací autora do češtiny a slovenštiny.

Jak již bylo zdůvodněno, přesouvá se u aktuálního *Průvodce* pozornost na druhou, interpretační a hodnotící část hesla. V některých případech (u hesel přepracovaných i nových) obsahuje skutečně komplexní pojednání o titulu s řadou odkazů na dobové i aktuální diskuze a sekundární literaturu; jindy je tato část stručnější a je škoda, že i u některých nově zařazených hesel se tato sekce omezuje v zásadě na opětné resumování hlavních autorových myšlenek (viz např. Bourdieu, *Pravidla umění*; Hutcheonová, *Narcistní narativ*; Pfister, *Drama. Teorie a analýza*). Naproti tomu obzvláště obsáhlý a informativní výklad obsahují v této části hesla Bachelard, *Voda a sny*; Booth, *Retorika prózy*; de Man, *Alegorie čtení*; Deleuze, *Proust a znaky*; Fish, *Je v této třídě nějaký*

text?; Foucault, *Slova a věci*; Genette, *Rozprava o vyprávění*; Hamburgerová, *Logika básnictví*; Irigarayová, *Já, ty, my*; Kittler, *Systémy zápisu 1800/1900*; McLuhan, *Jak rozumět médiím*; Spitzer, *Studie o stylu 1–2*; Todorov, *Gramatika Dekameronu* a další (jde o hesla nová nebo podstatně revidovaná). V několika heslech se pak interpretativní hledisko dostává výrazně do popředí už v konspektové části, což lze s ohledem na charakter pojednávaných textů pochopit (je tomu tak například v hesle Lacan, *Funkce a pole promluvy a řeči v psychoanalýze*).

Úroveň zpracování hesel, vedle jejich výběru další klíčový parametr, je vesměs vysoká, ať už jde o revidovaná hesla původních autorů (přepřepočovali je buď tito autoři sami, nebo častěji některý ze členů [staro]nového týmu) či o hesla nově napsaná. Při bližším srovnání původní a aktuální verze hesla je patrné, že poctivou revizí prošel snad každý odstavec a každý údaj. Úpravy spočívají nejen v aktualizaci faktografie a věcných doplňcích, ale i v přeformulování a argumentačním dotažení textů, kde to autoři revizí nebo editorka považovali za prospěšné. Součástí tohoto procesu je v některých případech rovněž „odpreparování“ marxistického hodnocení z komentářové části. V mnoha revidovaných heslech se tak interpretační stát výrazně prodloužila a u většiny v závěru přibyly informace o novější reflexi díla.

V této recenzi bohužel není prostor ani pro konkrétnější kritiku textu jednotlivých hesel, ani pro detailní srovnání verzí jednoho hesla, které by dokumentovalo dalekosáhlou a do subtilit jdoucí úpravu textu. Omezím se tedy na několik dílčích kritických postřehů, které si nekladou za cíl zpochybnit úroveň zpracování *Průvodce* jako celku.

Diskutabilní jsou zaprvé některá překladatelská řešení. Pro příklad uveďme heslo Bourdieu, *Pravidla umění*: francouzské *pratiques* jakožto součást spojení *théorie générale de l'économie des pratiques* je v tomto hesle přeloženo jako „postupy“ („obecná teorie ekonomie postupů“ [s. 113]). Pojem *pratique* ve významu „praxe“ nebo „jednání“ ovšem v Bourdieuově sociální teorii zaujímá naprosto centrální postavení (srov. např. přímo v názvu jeho knihy *Esquisse d'une théorie de la pratique* [Nástin teorie jednání, 1972]), což je nezbytné zohlednit i v překladu plurálové formy tohoto výrazu. Překlad se navíc odchyluje od českého převodu knihy, na nějž je odkazováno číslem strany — tam nacházíme korektnější „obecná teorie ekonomie společenských praktik“ (odkaz je na stranu 243 českého vydání *Pravidel umění* z roku 2010). Na s. 114 je pak namísto ustáleného označení *formalistická škola* užito vágnější spojení *formalistní škola*, přičemž je nepochybně míněn ruský formalismus, a nikoli obecně formalistická (event. „formalistní“) linie uvažování o literatuře. Takovýmto drobným nedostatkům či diskutabilním řešením se v publikaci typu a rozsahu *Průvodce* nelze stoprocentně vyhnout — zejména tam, kde neexistuje český překlad pojednávaného díla nebo jde o překlad nevyhovující; zde však stačilo zkontrolovat příslušné místo existujícího překladu.

Již bylo zmíněno, že druhá, analytická a kritická část je v některých heslech poněkud stručná a omezuje se v podstatě na opětovné shrnutí hlavní argumentace díla. I tam, kde je obsažnější, by však někdy mohla být podrobněji zpracována kritická recepce dané práce. Například v hesle Auerbach, *Mimesis*, je v části zabývající se recepcí díla jako jediná silnější kritická výhrada připomenuto Doleželovo odmítnutí celkové logiky auerbachovské mimesis. Ohlas knihy však ve druhé polovině 20. století nebyl bez výkyvů a budila i jiné polemické reakce, bylo jí například vytýkáno, že ústřední pojem zůstává vágní a že zde chybí hlubší reflexe tradice této estetické kategorie. V posledních desetiletích se naopak objevily snahy teoretický přínos *Mimesis* rehabilitovat, a to včetně autorova zacházení s pojmy *repräsentace* a *realismus*, jakož i jeho pojetí historie (srov. například číslo 1999/1 časopisu *Poetics Today*, obsahující příspěvky z nizozemské konference věnované Auerbachovi a literární reprezentaci). *Mimesis* tedy prošla (a prochází) bohatým „druhým životem“, který bylo možné alespoň stručně zachytit.

V několika dalších heslech je sice recepce zpracována ve značné extenzi, avšak poněkud na úkor konceptuální propracovanosti, jako například v heslech Bachtin, *Otázky literatury a estetiky*, resp. Flusser, *Komunikologie*. Setkáme se v nich i s publicismy typu „módní teoretik“, „postava bezmála kultovní“ apod.; podobný status by bylo možné přisoudit snad třetině autorů, jejichž práce jsou v *Průvodci* pojednány.

V jiných heslech, zejména těch pojednávajících o marxisticky orientovaných pracích, je patrný určitý ideologický apriorismus, snaha co nejexplicitněji se kriticky distancovat od (dané verze) marxismu, kterou vzhledem k celkově věcnému tónu statí v *Průvodci* považují za zbytečnou a v důsledku kontraproduktivní. Pikantně pochopitelně vyznívá zejména při „palimpsestickém“ čtení na pozadí *Průvodce 1988*, kde byla hodnotová znaménka právě opačná. Tato tendence je patrná například v heslech Eagleton, *Úvod do literární teorie*, nebo Williams, *Klíčová slova*, kde jako by cílem bylo popřít, že Williams je všeobecně považován za neortodoxního britského marxistu. Variantu hodnotícího přístupu, ústícího až v jakousi obhajobu faktu, že je heslo vůbec zařazeno, nacházíme i v hesle Sartre, *Co je to literatura?*. Čtenářům se zde upírá kompetence pojednávaný text si samostatně zařadit a podsouvá se jim jakési univerzální hledisko (srov. „Sartrový nekompromisní požadavek [...] se nám dnes [...] jeví [...] dosti vzdálené“ [s. 636]).

Třetí skupina postřehů se týká přepracované a rozšířené bibliografické části hesel. Jako určitý nedostatek lze vnímat, že v této části, která je nepochybně snáze formalizovatelná než část konspektová a analytická, nedošlo k většímu redakčnímu sjednocení. Velmi nestejný je zejména rozsah seznamu sekundární literatury, sahající v jednotlivých heslech od několika titulů (srov. tři recenze u titulu Hutcheonová, *Narcistní narativ*; dvě položky u Lakoff — Johnson, *Metafory, kterými žijeme*) po necelé dvě strany (Ingarden, *Umělecké*

dílo literární; Jakobson, *Lingvistika a poetika*). Částečně to pochopitelně lze přičíst rozdílnému ohlasu a vlivu titulů, nicméně rozsah bibliografie se velice liší i u řady srovnatelných hesel. Ojedinele došlo také k tomu, že v heslech věnovaných zejména francouzským pracím je většina sekundární literatury v angličtině, domácí recepce titulu není adekvátně zachycena (srov. Compagnon, *Démon teorie*; Greimas, *Strukturální sémantika*; Lyotard, *Postmoderní situace*); možná se však jedná o snahu vyjít vstříc převládající jazykové kompetenci českých uživatelů.

Pro těchto dílčích připomínek se v několika závěrečných odstavcích napak přesunu na rovinu obecnou a pokusím se přínosy i možná úskalí revizovaného *Průvodce* celkově zhodnotit. Vydání nového *Průvodce* je náročným autorským i editorským počinem, hodným ocenění. Jako nezpochybnitelný přínos lze chápat samotný fakt, že se kvalitní příručka, již hůře dostupná a kvůli svému dobovému náteru současným uživatelům poněkud vzdálená, v aktualizované podobě vrací do oběhu. Vedle informační hodnoty bude mít nepochybně i výraznou kultivační roli a upevní pozici pojednaných prací v domácím literárněteoretickém kánonu. Může upozornit na některé pozoruhodné, v českém kontextu málo recipované texty (pro autora této recenze to z doplněných hesel byly například knihy Friedricha A. Kittlera nebo Siegfrieda J. Schmidta). V tom má jistou výhodu oproti úvodům do teorie literatury a kompendiím, které se orientují spíše podle dominantních linií vývoje a solitérní díla jim mohou uniknout. V některých případech — zejména není-li zpracovávané dílo doposud přeloženo — může *Průvodce* do určité míry kodifikovat českou terminologii. Užitečné jsou rovněž rozšířené bibliografie (třebaže dnes je nesrovnatelně snazší si v elektronických zdrojích většinu údajů dohledat).

Z hlediska uživatelského pak spatřuji dva podstatné přínosy. Pro studenty může *Průvodce* sloužit jako první seznámení s pojednávaným dílem, a zároveň jim poskytnout i jisté vodítko nebo model k četbě — nikoli jako „náhražka“, ale jako příklad systematického čtení, které je pro porozumění konceptuálně náročným dílům literární — a jiné — teorie nezbytné. Tím spíše, že právě v pěstování aktivního porozumění odbornému textu (vedle komplementární schopnosti smysluplné texty samostatně produkovat) má české vysoké školství doposud nemalé rezervy. Zároveň může být příručka velmi užitečná i pro badatele z jiných než literárněvědných oborů, kteří budou chtít získat jasnější představu o některém problému nebo práci literární teorie.

Na druhou stranu jsou zde i úskalí, vycházející převážně z celkové koncepce příručky a z rozhodnutí prezentovat její aktualizovanou verzi publiku ve změněném kontextu; nový *Průvodce* je přirozeně vystaven některým nástrahám původní verze. Zaprvé je to při relativně malém počtu dlouhých hesel značná selektivnost. Diskutabilnost žánru rozsáhlých monografických hesel věnovaných určitému teoretickému dílu a sestávajících z velké části z jeho

prostého konspektu postupem času (a s ústupem čistě informativní funkce) spíše vzrostla. Musí tak být u každého hesla znovu a znovu vyvažována přesvědčivost a přínosnost jeho interpretační a kritické části. V závislosti na tom je otázkou, nakolik znamená *Průvodce* původní badatelský přínos, a nakolik je — přes vynaloženou energii — prací derivativní. A to i na rozdíl od literárněteoretického slovníku zaměřeného na jednotlivé koncepty, který vyžaduje samostatnější autorský přístup. A konečně je zde problém intendovaného publika, které by se ve většině případů mělo seznámit s díly samými, a nikoli si jen číst „o nich“ (resp. o jejich prostém obsahu). Projít si přímo danou literárněteoretickou monografií a posoudit, zda by pro mě její podrobné studium bylo přínosné (což je v „Průvodci *Průvodcem*“ označováno za jeden ze zamýšlených účelů příručky [viz s. 37]), netrvá přespříliš dlouho. Čtenářům tedy možná bude nejvíce vyhovovat četba paralelní, při níž konfrontace s jiným, expertním čtením může upozornit na zákruty a kontexty studovaného teoretického textu.

Josef Šebek

Symbióza historie, teorie a textologie

Mojmír Otruba: *Hledání národní literatury*. Praha, Academia 2012. 456 stran.

Jako pátý svazek Literární řady vydala Academia péčí Dalibora Dobiáše a Ziny Trochové obsáhlý výbor z prací předního znalce literatury 19. století, Mukařovského žáka a jednoho z klíčových představitelů druhé vlny pražského strukturalismu, Mojmíra Otruby (1923–2003). Kniha je po výboru *Znaky a hodnoty* (Praha, Český spisovatel 1994) dalším cenným zpřístupněním Otrubových textů, roztroušených jinak po časopisech a sbornících, či obsažených v archívech a pozůstalosti, a zároveň předjímá speciální textologický soubor z Otrubových prací, připravovaný v ÚČL AV ČR. Pokud by byl kritickým čtenářem předkládané knihy sám Otruba, vytkl by pravděpodobně hned na počátku nejméně tři úhly pohledu, kupříkladu následujícím způsobem: a) diachronní proměny historikovy metodologie a těžiště zájmů; b) jádro autorovy podnětnosti pro dnešní stav literární bohemistiky; c) způsob a úroveň ediční přípravy svazku. Že Otruba tuto vstupní figuru systematického přehlednutí vlastní pozice a rozvržení následujícího postupu vskutku velmi oblíboval, dokazuje mimojiné počátek studií „Mýtus a ritus“ (s. 35) či „Představa času v české obrozenské poezii“ (s. 125–126), nebo konečně i struktura obsáhlého korespondenčního „Vyjádření k programu edice Slunovrat“ (s. 325n). Takřka umanutost pojmovou přesností, krajní soustředění k přesvědčivosti a korektnosti argumentace, důslednost analýzy — to jsou nejzákladnější konstanty